

Kántás Balázs

A tiszta szerelem rég letűnt költői

Megkésett bekezdések Szabics Imre *A trubadúrok költészete* című monográfiájához

Szabics Imre viszonylag rövid, lényegre törő, 1995-ben megjelent monográfiája magyar nyelvterületen okvetlenül hiánypótló munka, hiszen nagyjából minden elérhető tudást megkísérel összegezni egy, a magyarországi romanisztika által még ma is viszonylag kevésbé kutatott területről, a középkori provanszál udvari lírikusok, a trubadúrok költészetéről. 1995-ben a kötet megjelenése a hazai romanisztikai diskurzusban meglehetősen jelentős eseménynek számított, s ilyen mérvű összefoglaló munka magyar nyelven a témában azóta sem született – s mindez talán nem is szükséges, hiszen a trubadúrköltészetéről való tárgyi tudás ilyen rövid idő alatt kétségkívül nem avul el.

Könyvét az irodalomtörténész a trubadúrlíra geneziséét tárgyaló, bevezető fejezettel kezdi, melyben részletesen ismerteti a középkori udvari és lovagi költészet kialakulásának történetét és szabályait, a különböző dialektusokból kialakult egységes provanszál költői nyelv, a *koiné occitane* létrejöttének történetét, illetve a trubadúrköltészet eredetéről felállított legnépszerűbb hipotéziseket. Az egyik ilyen teória szerint a trobar-költészetre jelentős hatást gyakorolt a klasszikus és középkori latin költészet, mind annak világi, mind pedig egyházi része; egy másik, ennél sokkal merészebb és spekulatívabb elmélet szerint ugyanakkor az ibériai arab irodalom, azon belül is elsősorban a *zadzsal* versforma gyakorolhatott közvetlen hatást a dél-franciaországi énekes szerelmi lírikusok munkásságára, mind formai, mind pedig tartalmi szempontból, noha a provanszál és az arab irodalom és kultúra közötti kapcsolatok mindenképpen meglehetősen közvetettek kellettek, hogy legyenek.

Ezután tér rá a könyv a lovagi szerelem (*amour chevaleresque*) és az udvari szerelem (*amour courtois*) közötti lényeges különbségek tárgyalására az első trubadúrnak tartott középkori főnemesi lírikus, IX. Aquitániai Vilmos (1071–1126) lírájának vizsgálata kapcsán, akinél a két szerelemfelfogás először különült el egymástól gyökeresen. Míg a lovagi szerelem keretében a költő egyúttal katona is, aki tényleges hőstettekkel igyekszik elnyerni a

választott hölgy szerelmét és kegyeit – ebbe pedig adott esetben a szexualitás is minden további nélkül beleértendő, akár akkor is, ha férjes asszonyról van szó, hiszen a házasság csupán a szerelem egyik intézményesített formája –, addig az udvari szerelem, főként a provanszál területeken kialakult szerelemfelfogás, a *fin'amor* (tökéletes / tiszta szerelem) ennél sokkal finomabb és szimbolikusabb eszközökkel, az imádott nőhöz írott eszményítő versekkel igyekeznek elnyerni a választott hölgy szerelmét, s bár nem zárja ki a férfi és nő közötti szexuális viszonyt sem, elsősorban mégis a férfi és nő közötti érzelmi és szellemi kapcsolat elsődlegességét hangsúlyozza.

Az első trubadúr életének és munkásságának tárgyalása után a kötet végigveszi a trubadúrköltészet legfontosabb áramlatait, a trobar-líra korántsem egységes különböző változatait és azoknak alakulástörténetét, leginkább határozott kontúrokkal megrajzolt szerzőportrékon keresztül, hiszen a különböző fejezetek innentől kezdve jórészt a legjelentősebb trubadúrok példáin keresztül mutatják be e költészet történetét. Külön hangsúlyt kapnak a bemutatásra kiválasztott trubadúrköltők *vidái*, azaz legtöbb esetben a haláluk után keletkezett, olykor mitikus és mesés elemekkel átszótt életrajzai, melyek maguk is irodalmi művekként olvashatók, ugyanakkor mindentől függetlenül meglehetősen sokat elárulnak a valóságról is.

Jaufré Rudel, Blaia hercege, aki *vidája* szerint a XII. század közepe táján élt, mindössze hat (egy-egy vitatott álláspontok szerint hét), ám annál jelentősebb művet hagyott hátra. Acquitániai Vilmosnál sokkal elvontabb szinten fogalmazta meg a tiszta szerelem lényegét, hiszen versei egy olyan eszményi nőhöz szólnak, akit a valóságban minden bizonnyal sosem látott, de legalábbis tőle meglehetősen távol élt. *Vidája* szerint a herceg – csupán hallomás alapján – beleszeretett a legendásan szép Hodiernába, Tripolisz grófjának feleségbe, és csak azért indult keresztes hadjáratra, hogy távoli szerelmét megláthassa. Az úton azonban megbetegedett, ám kíséretével még elért Tripoliszba, ahol Hodierna, hallván a költő iránta táplált szerelméről, halálos ágyán meglátogatta, így Jaufré Rudel megláthatta sosem látott kedvesét, s végül annak karjaiban halt meg. A történelmi valóságtól mindez persze minden valószínűség szerint igen távol áll, csupán annyi bizonyos, hogy a trubadúr valószínűleg valóban részt vett egy keresztes hadjáraton, s talán ott is halt meg, az *amor de lonh*, a távoli szerelem idealizált eszménye azonban költészetének vitathatatlan, irodalomtörténeti jelentőségű teljesítménye.

Marcabru (1130–1150), az alacsony származású gascogne-i trubadúrköltő, akit Szabics Imre „a tökéletes szerelem moralistájá”-nak nevez, sokkal kevésbé elvontan írt a tökéletes szerelem eszményéről, s költészetében megkülönböztette a tiszta szerelmet (*fin'amor*) a közönséges szerelemtől (*fals'amor, fol'amor*).

Az ugyancsak a XII. században élt Bernart de Ventadorn (ca. 1130–1200) a *fin'amort* szintén a végletekig eszményítette és a lovagi szerelemeszménnyel szemben határozta meg magát költeményeiben, s egyúttal új fogalommal gazdagította a trubadúrok költészeti eszköztárát. Magát a *joy*, a *szerelem öröme*nek költőjének vallotta, mely értelmezésében nem más, mint egyfajta misztikus elragadtatottság, amely elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a szerelmes dalmok művészi értékkel bíró versekben tudjon szólni az imádott nőhöz, és amely igencsak közel áll valamiféle vallásos elragadtatottság állapotához. Mindezekén túl a *trobar leu* poétikája is Ventadorn nevéhez köthető, mely nem mást jelent, mint a trubadúrköltészet egy kevésbé hermetikus és szimbolikus nyelven fogalmazó, letisztultságra és közérthetőségre törekvő változatát.

A Bernart de Ventadorn költészetét bemutató terjedelmes fejezet után következik a trubadúrlíra a *trobar leu*-n kívüli két nagyobb áramlata, a *trobar clus* és *trobar ric* részletes bemutatása. A *trobar clus* nem más, mint egy elvont szerelemfelfogást általában nehezebben értelmezhető, szimbolikus nyelven megfogalmazó poétika, mely lényegében szembeállítható a sokkal közérthetőbb *trobar leu*-vel; a *trobar ric* pedig olyan költészetfelfogást takar, mely a tartalom mellett stílusbravúrokra, változatos retorikai és metrikai eszközökre helyezi a hangsúlyt, a trubadúrlíra formaművészet-központú elágazásává emelkedve. A kötet e fejezete végigmegy több ugyancsak ismert trubadúr líráján és poétikáján – Peire de Alvernha, a kiugrott, majd trubadúrnak állt pap példának okáért a *trobar leu* és a *trobar clus* között félúton helyezhető el, míg Raimbaut d'Aurenga (ca. 1147–1173), a korszak egyik jeles nemesi címet viselő költője, akinek udvarában egyébként jelentős irodalmi központ is működött, sokkal inkább tisztán a *trobar clus* poétikájának képviselője. Guiraut de Bornelh (ca. 1138–1215), a limousini trubadúr után 77 költemény maradt ránk, életműve pedig egyszerre sorolható a *trobar ric* formaművészet-elvű, valamint a *trobar plan* letisztult poétikájához (– ez utóbbi egy áttetsző, tiszta, világos szerkezetű és nyelvezetű szerelmi költészet kialakítását tűzte ki célul), míg Arnaut Daniel (ca. 1180–1200), a *vidája* szerint Ribércából származó trubadúr ezzel párhuzamosan *trobar ric* formaközpontú poétikáját fejlesztette tökélyre.

A monográfia a különböző trubadúrpoétikák és azok reprezentatív szerzőinek vizsgálata után rátér a *trobar*-költészet személyes, életrajzi alapon megnyilatkozó ágára is, melynek talán legjelesebb képviselője az egyébként Imre magyar király udvarában is hosszabb időt eltöltő Peire Vidal, aki a XII. század közepe tájékán születhetett, és költeményeiben konkrét történelmi személyek cselekedetiről is beszámol, de még korabeli aktuálpolitikai kérdésekben is meglehetősen határozottan állást foglal. Ugyancsak a trubadúrlíra személyes ágát képviselte

a Limousin tartományból származó Guicelm Faidit (ca. 1185–1220), akinek lírájában párhuzamosan fedezhetők fel a *trobar leu* és a *trobar ric* egymást egyébiránt egyáltalán ki nem záró jellegzetességei.

A kötet az úgynevezett kései trubadúrok alkotótevékenységének rövid bemutatásával zárul, azon belül is elsősorban a szakirodalom által gyakran az *utolsó trubadúr*nak is nevezett Guiraut Riquier áll az elemzés homlokterében (ca. 1230–1295), akinek egyébiránt halála is 1300 körülre, a provanszál szerelmi költészet, a *trobar* jórészt a dél felé irányuló észak-francia hódításoknak köszönhető megszűnésének idejére tehető. Riquier a trubadúrok költészetének összes reprezentatív műfajában alkotott, s korában meglehetősen modern gesztussal datált költeményeket tartalmazó verseskötet összeállítására törekedett. A költő utolsó ránk maradt művében, mintegy szimbolikus gesztussal mond búcsút az udvari szerelem eszményének, minden valószínűség szerint remekül érzékelve a történelem körülötte munkáló erőit és a világ várható radikális átalakulását...

Szabics Imre monográfiája a trubadúrlíra évszázadairól és a legprominensebb trobar-költőkről a rendelkezésre álló – nem oly sok, de nem is annyira kevés – ismeretanyag nagy részét maradéktalanul közli a mindenkori olvasóval. A könyvnek vitathatatlan erénye, hogy filológiai-szaktudományos elmélyültsége mellett közérthető nyelven íródott, józan, egyenes és jól követhető érveléssel fogalmazza meg állításait, habár inkább afféle összegző-bemutató szakmunkaként, semmint új megállapításokat tartalmazó úttörő műként olvasható. Hátránya ugyanakkor – bár mindez csupán egy formai megjegyzés –, hogy a szerző a középkori provanszál lírikusoktól vett szó szerinti idézeteket meglehetősen hektikusan közli hol műfordításban (már ha az rendelkezésre áll), hol prózai nyersfordításban, hol pedig egyáltalán nem, ahogy a gyakran előforduló, olykor többsoros francia szakirodalmi idézetekhez sem mellékel fordítást. A kötetnek ez a vonása kissé úgy hat az újlatin nyelvekben nem járatos olvasók számára, mintha művét a szerző szinte csak és kizárólag a franciául tudó, illetve a középkori provanszál-oksztán dialektusokban járatos szakmai közönségnek szánta volna, holott haszonnal forgathatja lényegében bárki, akit érdekel a középkori újlatin nyelvű irodalmak történetének e minden kétséget kizáróan érdekes és gazdag, kultúrtörténeti távlatban pedig egészen máig nagy hatást gyakorló és az európai kultúrára jelentős örökséget hagyományozó szegmense. A könyv jelentőségéből azonban mindez mit sem von le, hiszen, miként azt korábban már említettük, magyar nyelven ez az egyik legfontosabb, a korábbi igencsak jelentős hiányt betöltő, összefoglaló szakmunka egy, a magyar romanisztika által is kissé elhanyagoltnak látszó irodalomtörténeti témáról, mely megjelenése idején egyúttal a trubadúrköltészet további magyarországi recepcióját is megalapozta.

(Budapest, Balassi Kiadó, 1995, 256 oldal)